

A KÜLFÖLDI COLLEGIUMOK

Ae háború előtti magyar szellemi élet eljövendő történetírója az morszakot jellemző izoláltság okainak vizsgálatánál semmi- esetre sem fogja figyelmen kívül hagyni azt az egyszerű tényt, hogy az európai kultúrkör nagy mozgalmait céltudatos, hosszabb tanulmányok alapján csak a magyar értelmiség igen szűk körei ismerheték meg közvetlenül. Nyilvánvaló, hogy a magyar és az európai élet szükségszerű kapcsolatainak kiépítése és fenntartása sohasem lehet kizárólag egyesek vagy kizárólag csak a társadalom feladata: éppen saját céljai érdekében jelentős részt kell vállalni abban az állammak is. Magánosok külföldjárása, bármily komoly indokkal történjék, mindenkor csak elszigetelt, csupán a társadalom bizonyos köreire szorítkozó jelentőséggel bírhat, hatását az ország kulturális viszonyaira és általános berendezkedésére intézményesen misem biztosítja. Ha a magyar kormány évi jelentéseinek keretében a kultuszminisztérium beszámolóit a kiegyezéstől a millenniumig figyelemmel kísérjük, abban mindig fogunk oly tételekkel találkozni, melyek állami indítékú és államilag dotált tanulmányutak és ösztöndíjak fedezésére szolgáltak. Az akció a kiegyezés nemzedékének államférfiaitól indult ki, azaz egy oly nemzedék egyéneitől, akikben még utánrezegtek, sőt éltek a reformkor és az emigrációs idők nagy külföldélményei. A külföld megismerése és e tapasztalatok otthoni értékesítése gondolatvilágukban a nagy mű, a magyar állam modern átépítésével párhuzamosan jelentkezett. Visszavonulásukkal és halálukkal csökken az akció életereje, utódaik kezén a 90-es évektől kezdődőleg a külföldi kiküldetés szokványos adminisztratív ténykedéssé korszosult. Az összegek kicsinyek, az államhatalom nem tartja érdemesnek a kiküldetések részleteibe beleszólni, a tanulmányút és az otthoni kívánalmak összhangját keresni, legegyszerűbbnek látja tehát a rendelkezésre álló pénzt olyanok kezébe adni, akiknek személye a vállalt megbízás becsületes teljesítését garantálja. Ezek fiatalok nem lehettek, — a fiatalsággal kísérletezés, a kísérletezéssel kockázat jár — hanem csakis megállapodottabb, leginkább az állami szolgálat magasabb fokain álló egyének: közgyűjteményeink főtisztviselői, egyetemi tanárok és esetleg idősebb, érdemesebb docensek vagy tanársegédek, akik tudták, hogy mit akarnak, akik tehát megkímélték az államot attól, hogy számukra az otthoni szükségletnek megfelelő munkatervet állapítson meg. Ez az ösztöndíjpolitika nem volt és nem is lehetett a magyar szellemi élet szerves életfunk-

dója és ezért még a ráfordított összegek arányában sem hozhatta meg a maga gyümölcseit.

Állami irányítás és társadalmi érzék hiányában a háború előtti magyar ösztöndíjügy így eredménytelenségre és csendes elmúlásra volt ítélve. A ma ösztöndíjproblémáival foglalkozó tanulmánynak nem lehet célja az, hogy e sajnálatos állapot összes következményeit kimerítően részletezze. Ezért csupán arra az egy körülményre akarnunk itt rámutatni, hogy ez az egészségtelen helyzet termelte ki azokat az „új idők új dalaival“ történő rendszertelen beütéseket, melyek az intéző köröket éppúgy, mint a konzervatív közvéleményt az ifjúság veszedelmes külföldi kirándulásai ellen hangolták, azaz szellemi elszigetelődésünk lassú, de alig feltartható folyamatát erősítették.

Mégis igazságtalanok volnánk, ha e korszaktól teljességgel el akarnék vitatni egy helyesebb és célravezetőbb ösztöndíjkonceptó tudatát. Egy ily koncepció azonban nem a hivatalos kultúrpolitika és nem a társadalom, hanem egyes tudósok és tudományos testületek tulajdona volt. A szervezett ösztöndíjügy és a tervszerű külföldi tudományos munka úttörésének dicsősége Fraknói Vilmost, a kiváló történetírót illeti. A magyar szempontból oly gazdag vatikáni levéltárban folytatott kutatásai során felismerte azt az igazságot, hogy ily általános kultúrérdekű tudós munka egy ember vagy egyesek egymástól független erőfeszítései árán nem vezethet kielégítő eredményre. Éppen ezért oly munkaszervezetet akart létrehozni, mely egységes irányítás mellett több ember összesimuló tevékenységét egy cél rendszeres megvalósítására egyesíti. E célból egy kisebb házat vásárolt már 1888-ban, ahová befogadott néhány történetkutatásra alkalmas és egyházmegyéjüktől támogatott magyar papot. Fraknói terve azonban nem csupán egyéni kutatósükségletéből született meg, hanem mögötte egy általánosabb jellegű kultúrpolitikai koncepció rejlett. Ezt bizonyítja újabb házépítése 1902-ben, mellyel két magyar festő és egy szobrász számára állandó hajlékot, műtermet és saját költségén ellátást biztosított. Ingatlanait 1913-ban a Magyar Tudományos Akadémiának adományozta, azzal a meghagyással, hogy bennük történeti intézet, illetve művészház létesítendő. A magyar kormány ezek közül csupán a történeti intézet dotációját és felügyeletét vállalta, mire Fraknói a művészház épületét értékesítette. A Magyar Tudományos Akadémia tulajdonát képező és a kultuszkormány felügyelete alatt álló Római Magyar Történeti Intézet szervezése és berendezése javában folyt, amikor az 1914 őszen kitorrt világháború hosszú időre lehetetlenné tett minden kiküldetési akdót.

A Fraknói által propagált gondolat azonban rövidesen folytatóra, sőt továbbépítőre talált. Klebelsberg Kunó gróf, a Magyar Történelmi Társulat elnöke, 1917 április 26-án elmondott elnöki megnyitójában egy új és nagyszabású ösztöndíjpolitika alapelveit fektette le. „Szegény nemzet vagyunk. Különösen középosztályunk anyagi helyzete súlyos. Kevés ifjúnak jut osztályrészül, hogy a szép egyetemi éveket zavartalanul és egészen tanulmányainak szentelhesse. Még kisebb azoknak a szerencséseknek a száma, akik egyetemi tanul-

mányaik befejezte, vizsgálataik letétele után néhány évet továbbképzésükre fordíthatnának. Éppen a bölcsészeti karra lépő ifjak jelentékeny része keresetre, óraadásra van utalva s az ehhez való időt tanulmányaitól vonja el. Idő előtt kifárad, elveszti lelkének derűjét, kedélyének lendületét, elméjének frissességét, tehetsége elfonnyad. Szerény, de tisztos megélhetést adó ösztöndíjakra, ingyenes kollégiumi és intézeti helyekre, tanulmányúti segélyekre és megbízásokra van szükség, hogy a mutatkozó tudományos hajlam és kutató ész számára gondtalan munkaidőt biztosíthassunk. Ezen az úton is elő kell segítenünk a szelekció érvényesülését, mert az a nemzet, mely nem képes tehetséges fiainak kifejlődését biztosítani és őket a nekik megfelelő helyre állítani, az a középszerűség kezén el-sorvad“. A közölt idézetben és az elnöki beszéd további részeiben tökéletes elméleti kifejtést nyernek mindazok a célok és indokok, melyek Klebelsberg Kunót későbbi nagyszabású ösztöndíjpolitikájában vezették. Az ő koncepciójában az ösztöndíjúgy több mint továbbképzés, sőt több mint tudományos kutatási alkalom. Mindezekon túl nemzeti szelektív szerv és a szociális gondoskodás, a szellemi utánpótlás, a nemzeti értékek helyes külföldi megvilágításának eszköze.

Midőn Klebelsberg Kunó gróf 1922-ben a magyar közoktatásügy élére került, hatalmas területet és nagy anyagi eszközöket nyert 1917-ben kifejtett és a Bécsi Magyar Történeti Intézet révén egy részterületen már megvalósított programjának keresztülvitelére. A Bécsi Magyar Történeti Intézet megszervezését, a Római Intézet felújítását, Bécsben, Berlinben és Rómában nagyszabású, műemlékszerű épületek vásárlása és átalakítása követte, melyek mindegyikében egy Collegium Hungaricumot létesített. E Collegium Hungaricumok egyrészt tudományos kutatók, másrészt tanulmányaikat még folytató vagy közvetlenül befejezett fiatal erők otthonai. Ennek megfelelően e külföldi intézetek kettős hivatást töltenek be, egyrészt kutatók munkája révén a jelen tudományos feladatait szolgálják, másrészt pedig fiatal erőket készítenek elő erre a munkára. Ez a körülmény érteti meg velünk azt az összefüggést, mely az ösztöndíjúgy fokozatos kifejlődése során az egyetemek, valamint a nagy közgyűjtemények és az ösztöndíjas kiküldetés rendszere között mutatkozik. Mint ismeretes, Klebelsberg 1922-ben önkormányzattal felruházott szervezeti tömbbé egyesítette nagy közgyűjteményeinket, az Országos Levéltárat, a Nemzeti Múzeumot, a Szépművészeti és az Iparművészeti Múzeumot. Ennek az egységes irányítás alatt álló, jogi személyként fellépő, közös státussal és költségvetéssel rendelkező közületnek igazgatásában helyet biztosított a közgyűjtemények főtisztviselőin kívül az egyetemek tanárainak is, részben azért, hogy a megüresedő állások az egyetemekkel összhangban, magasabb szelekciós szempontok figyelembevételével töltsenek be. Ezt a célt szolgálja és biztosítja az 1927. évi XIII. t.-c., mely az ösztöndíjúgy alapvető kodifikációjának tekinthető. A törvény lényege az, hogy a külföldön működő Collegium Hungaricumokat az Országos Magyar Gyűjteményegyetemmel egyesíti és annak igazgatása alá helyezi.

Ez az intézkedés véglegesen biztosította azt az alapkoncepciót, melyet a miniszter már 1917-ben hirdetett: az egyetemi kiválogatás, a külföldi tudományos és művészi tevékenység, illetve továbbképzés, valamint az egyetemek és közgyűjtemények személyi szükségletei összhangzó, egységes irányítást igényelnek. Ennek az egységes irányításnak szerve az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kebelében alakult Ösztöndíjtanács, mely egyetemi tanárokból és a közgyűjtemények vezetőiből, továbbá a külföldi intézetek igazgatóiból állván, autonóm testületként dönt a külföldi kiküldetések személyi és tárgyi részletei felett. Ezt a minden külső beavatkozást eleve kizáró és a lehető szelekciót biztosító kiküldésmódot egészíti ki a törvénynek az a másik nagyjelentőségű intézkedése, mely a Gyűjteményegyetem tudományos tisztviselői státusába történő kinevezés, sőt a magasabb fizetési fokozatba való előlépés előfeltételének az ösztöndíjas kiküldetést mondja ki.

Áttérve az intézetek helyi céljaira, munkájára és belső életére: minden egyes külföldi Collegium Hungáriáim feladatát, tekintet nélkül a helyre és a körülményekre, abban pillanthatjuk meg, hogy ezek az intézmények a tagok és az igazgatóság együttes munkájával szellemi kapcsolatokat iparkodnak létrehozni a magyarság és az illető ország kulturális élete között. Ez az egyes ösztöndíjas kiküldési céljának megfelelően részben egyetemi előadások látogatása és a szemináriumi munkában való részvétel, részben klinikákon, laboratóriumokban, műtermekben, levéltárakban és könyvtárakban kifejlesztett intenzív tudományos, illetőleg művészi tevékenység útján történik. A Collegium Hungaricumok igazgatóinak éppen ezért elsőrendű feladata, hogy az ösztöndíjasoknak az említett intézményekbe való bekapcsolódását elősegítsék. Éppen ezért a kultusz-kormány választása az intézmények megalakulásakor oly egyénekre esett, akik nem csupán nyelvkészségük, de tudományos munkásságuk révén is az illető egyetemmel személyes viszonyban állottak. A legkedvezőbb a helyzet e tekintetből kétségkívül Berlinből volt, ahol a porosz kultusz-kormány még a háború alatt (1916) magyar tanszéket létesített és arra rendkívüli tanárként Gragger Róbertét, a berlini Collegium Hungáriáim későbbi nagyérdemű igazgatóját hívta meg. Gragger eredményes munkásságának köszönhető, hogy az egyetem a magyar tanszék mellé szemináriumot (1916), majd később a rokon nyelvészeti és irodalmi szakokat egyesítő Magyar Intézetet szervezett és számára egy nagyméretű épületet vásárolt. A Berlini egyetemi intézet az Ungarische Jahrbücher révén folyóirattal is rendelkezik, mely 1921 óta a magyarság élete és kultúrája iránt érdeklődő külföldi tudományosság informatív folyóirata. A római és bécsi kollégiumok hasonlóképpen nem nélkülözik az egyetemmel fennálló, oly szükséges kapcsolatokat. Így a bécsi és a római Collegium igazgatói magántanári, illetve rendkívüli tanári minőségben tagjai az egyetemek tanári kollégiumának. Ezek a magyar tanszékek a külföldi érdeklődésnek megfelelően egyrészt nyelvészekkel és irodalomtörténészekkel, másrészt pedig történészekkel töltettek be. Külön ki kell itt emelnünk a római tanszék szerencsés megoldását, melynek

betöltője bizantinológiával és újabkori balkántörténettel foglalkozva, oly területet művel, mely iránt ma az olasz tudomány különös érdeklődést tanúsít.

Ebből a kettős tényezőből, az igazgatók és tagok közös munkájából alakul ki a szó politikamentes értelmében vett magyar kultúrpropaganda, mely a magyarság szellemi értékeinek ismertetésével és fiai tehetségének tényszerű bizonyítékaival áll a külföldi közvélemény elé. E tényszerű bizonyítékokat említve, elsősorban az intézetek irodalmi munkásságára kell gondolnunk. A már említett Ungarische Jahrbücher és annak könyvsorozata mellett, a bécsi és római történetintézetek különböző kiadványaira s a bécsi Collegium Hungariaim részben németnyelvű füzeteire hívjuk itt fel a figyelmet.

Ez expanzív magyar ösztöndíjpolitika nemsokára életének tizedik évébe lép. Jórészt töretlen utakon az állam és rajta keresztül az adózó magyar társadalom áldozatával nagy alkotásokat és az egész nyugat-európai kultúrkört behálózó szervezetet hozott létre. Tíz év tapasztalatai a hozzáértőben éppúgy, mint a társadalom széles köreiben joggal vetik fel azt a kérdést, hogy sikerült-e tervezőjének nagyszabású gondolatait a valóságba átvinni és hogy mennyiben hozta meg ez a vállalkozás az állam és a társadalom nagy áldozatának gyümölcsét? Ezekre az önként feltoluló kérdésekre általánosságban megnyugtató választ adhatunk. A magyar ösztöndíjpolitika tízéves munkája nagymértékben tágította a fiatal magyarság szellemi látókörét. Az ösztöndíjasok nagy számban — eddig több mint hatszázan jártak külföldön — foglalták el az egyetemek, közgyűjtemények állásait és ezzel új lüktetést vittek szellemi életünkbe. Mint már előbb láttuk, objektív tudományos és művészi munkával világosították fel a külföldet hazájuk félreismert múltjáról és jelen értékeiről, ezzel a jóhiszemű közömbösségnek is módot adtak arra, hogy rólunk ferditetlen képet szerezzon. Az egész akció szociális missziót is teljesített, mert nem csekély időtartamra megélhetést és a nyugodt munka békéjét nyújtotta a háborúk és forradalmak elesett nemzedékének. Megmentette benne az igazságnak és a szépségnek, a tudománynak és a művészetnek hitét, azt a tudatot, hogy a tehetség és szorgalom magasságok felé vivő erő.

De vannak ezen a nagy vonásokban kielégítő képen orvoslást követelő szépség hibák is. Nem fogjuk az összbenyomás végső értékelését kedvezőtlenül befolyásolni annak megállapításával, hogy a felsorolt eredmények és előnyök az ösztöndíjasok nem minden csoportjára terjedtek ki egyenletesen. Hisszük, hogy a viszonyok összes ismerői egyetértének velünk abban a megállapításban, hogy az ösztöndíjasok egy része, helyesebben rétege szervezeti okokból nem hozta haza magával azt az ismeret- és tapasztalatkomplexumot, melynek megszerzésére pedig maga és kiküldői egyként számítottak.

Mint az előzőkben láttuk, a Collegiumok szervezetének egyik jellegzetessége az, hogy heterogén elemeket egy intézmény keretében egyesít. Mint erre az ösztöndíjtörvény indokolása világosan hivatkozik, a Collegium Hungariaim egyrészt kutatók otthona, akik laboratóriumi, klinikai, levéltári munkát végeznek, akik tehát egy

bizonyos tudományos eredmény elérése érdekében küldettek külföldre. Ez a típusa az ösztöndíjasnak a Collegium Hungáriáim falai között valóban ideális otthont talál. Megérkezésekor nem kell élet-szükségleteinek megfelelő lakás és ellátás keresésével bíbelődni. Igazgatójának ajánlásával akár megérkezésének napján megkezdheti tevékenységét választott vagy kijelölt munkahelyén és így nem kell idejét e téren sem keresésre és kísérletezésre fordítani. Munkájának elvégzése után kutató társainak társaságában otthon találja meg az esti órák kényelmét. Szabad idejének szórakozásait fedezi otthoni fizetése, melyet ez a típusú ösztöndíjas az esetek túlnyomó többségében külföldi tartózkodása alatt is kézhez kap. Nyelvismeretei általában nagyobbak, mint fiatal társaié, többször járt már külföldön és ha nem is bírja tökéletesen az illető nyelvet, exakt munkájának végzésében ez őt aligha befolyásolhatja.

Más ezzel szemben a még nem végzett, vagy tanulmányait közvetlenül befejezett fiatal ösztöndíjas helyzete, aki elsősorban nyelvet akar tanulni és ezen keresztül idegen világok kincseihez jutni. Ő elsősorban egyetemre jár és szemináriumokban akar dolgozni. Egy ilyen programúhoz azonban két dolog szükséges: nyelvtudás és pénz. A fiatal, továbbképzés és nyelvtanulás céljából kiküldött ösztöndíjas ezek egyikével sem rendelkezik kellő mértékben. Kiküldése előtt vizsgát kell ugyan tennie az illető ország nyelvéből, de a cenzorok — bölcsen mérlegelve a mai nemzedék többféle körülményből eredő fogyatékos nyelvtudását — nem alkalmazzak vele szemben szigorú mértéket és útjára bocsátják azzal a hittel, hogy fogyatékos nyelvismeretei az idegen nyelvterületen szinte észrevétlenül kiegészítődnek, így kerül a kollégiumba, ahol egészen természetesen csaknem kizárólag magyar szót hall. Ezen a tényen lehet sajnálkozni, de nem lehet változtatni, mert az egymásközötti idegennyelvű társalgás igen erőszakolt és fölöttébb problematikus értékű nyelvtanulási módszer. Ösztöndíjasunk ezen úgy iparkodik segíteni, hogy idegen társaságot keres, amiben a kollégium vezetősége támogatni is fogja. Ki akarja továbbá próbálni zsenge nyelvismereteit egy színdarab vagy esetleg egy hangosfilm meghallgatásán, ő azonban sem erre, sem arra áldozni nem tud, a kollégiumok pedig csupán lakást és ingyenes ellátást, továbbá az egyetemi költségeket tudják rendelkezésre bocsátani. Egyedüli nyelvtanulási és társadalmi lehetőségül az egyetem marad. Az előadásokat még megérti, de a szemináriumi munkában való részvételhez nyelvkészsége már nem elegendő, viszont kilátása sincs arra, hogy ezt más úton növelhesse. Mindennek a felismerése erős önérzeti visszahatásokkal jár, kedvet szeg, bátortalanná tesz. Ugyanilyen eredménnyel járnak azok a kísérletei, melyek révén új élményeket, általános kultúrimpressziókat akar szerezni. Szabad idejében el szeretne menni csak egyszer-kétszer operába vagy színházba. Sétája közben lát a kirakatban egy könyvet, melynek megszerzésétől fogyatékos nyelvismereteinek erősödését és az idegen világ lelkének megismerését reméli. Mert ne felejtjük el, hogy a bécsi opera egy Mozart-előadása, a szajnaparti antikváriusok egy ócska, de kedves könyve sokszor többet mond Bécs és Páris életéről, mint száz baedeker-ízű

előadás. Emberünknel minden ilyen kísérlet balul üt ki és ez a napról-napra ismétlődő fájdalmas tapasztalás lassan megkedvelten vele azoknak a kollégistáknak a társaságát, akik erre már előbb rájöttek. Így alakulnak ki a kollégiumok jellegzetes kis csoportjai, melyeket mindenki ismer, aki tisztában van a kis társadalmak lelkével. Ezek az emberek a legtöbb esetben nem tunyák és nem tehetségtelenek, kiküldetéshez nem méltatlanul jutottak, dolgukat elvégzik, munkájukat befejezik, de mégis egy nagy mínusszal és egy nagy csalódással térnek vissza hazájukba. Világosan látjuk, hogy egy szélső esetet állítottunk olvasóink elé, de ezek az esetek azok, melyek az ösztöndíjügy és a Collegium Hungaricumok eredendő ellenségeinek a leghatásosabb fegyvert szolgáltatják.

Mert a pazarlás ódiума, a fényes berendezések ostorzása, a kultúrrepresentáció elítélése mind tulajdonképpen ebből a látszólag vékonyan szivárgó érből táplálkozik. Valóban, nem hallgathatjuk el, hogy ezek a kifogásolt tünetek a fentebbi visszasság következményei, helyesebben orvoslási kísérletei. A sokat emlegetett fogadásokra nem a kutató, hanem a tanuló ösztöndíjas érdekében van szükség, öneki akar a vezetőség társaságot és egyetemi összeköttetést szerezni akkor, mikor például vendégül látja az egyetem vele foglalkozó professzorait, vagy teára hívja azok családjait és hozzátartozóit. Az ő érdekében van szükség drága tanerők alkalmazására is, hogy a nyelvet úgy, ahogy elsajátítsa. A közvélemény nem igen tud arról, hogy a kollégiumokban a nagyobb részt azok teszik ki, akik nem nyelvet tanulni mennek külföldre és ezért hajlandó általánosítani az egész berendezést illetőleg.

Megválthatjuk, hogy a közvélemény ítélete ezekről az intézményekről mindennek nevezhető, csak kedvezőnek nem, mert sajnos, ma sem látja tisztán azok érdemeit és jelentőségét. Hajlandó bennük gyökértelen kulturális „felépítményt“, protekciós ifjak üdültető akcióját látni. A jelen pillanatban pedig a közvélemény és a külföldi intézetek viszonya különösen nyugtalanító. Mind hallhatóbbá és élesebbé válnak azok a hangok, melyek az állam és magángazdaság terheinek csökkentése érdekében több más intézménnyel együtt az egész ösztöndíjakkció gyökeres, sőt „brutális“ leépítését tartják kívánatosnak, így nemrégiben a sajtó egy része mint közelebbről meg nem nevezett „ellenzéki“ követelést állította fel a külföldi ösztöndíjak szeptember i-i hatállyal végrehajtandó azonnali beszüntetését. Ez a követelés éppen a sajtó azon részénél talált meleg fogadtatásra, mely nem mulaszt el egy alkalmat sem, ahol a „diáknyomor“ és a „szellemi proletariátus“ veszedelmeinek kiszínező előadására nyílik alkalom.

Az ösztöndíjasok igen tekintélyes része, Klebelsberg Kunó gróf szerint 57%-a egyetemeken és a Gyűjteményegyetemben, további 8%-a pedig egyéb közszolgálati ágakban helyezkedett el. Az ösztöndíjak hirtelen beszüntetése a fennálló kinevezési tilalom következtében azt eredményezné, hogy ezek a viszonylag nagy tömegek, éppen a fiatal magyarságnak az a része, mely tanulmányainak során kiválik, a gazdasági válság nehéz idejére minden támogatás nélkül maradna. De felettébb kedvezőtlen hatása lenne az ösztöndíjakkció azonnali beszüntetésének a külföldi, elsősorban a német és olasz közvéleményre

is. Tíz év munkájával kiépült kapcsolatok omlanának össze egyik napról a másikra és ennek az összeomlásnak háttérben sokan külpolitikai irányváltást szimatolnának. De gondoljuk végig az említett leépítési követelést. Az ösztöndíjak azonnali hatályú beszüntetése egyet kellene hogy jelentsen a Collegium Hungaricumok épületeinek értékesítésével is. Hogy ez mennyiben valósítható meg, arra csak az egyes intézeti épületek keletkezésének és jogviszonyainak ismertetése keretében válaszolhatunk. A bécsi magyar tudományos intézetek otthona, Fischer von Erlach méltán híres barokk műalkotása a XVIII. század második fele óta magyar tulajdon. A Mária Terézia által alapított magyar nemesi testőrség céljaira az épület megvásárlásához szükséges összeget a megyék és a szabad királyi városok adták össze. Ebben a palotában született meg Bessenyeinek és társainak magyar irodalma, értékesítését tehát, minthogy itt nem költséges vásárlás, hanem kegyeletre kötelező öröklés történt, már csak a nemzeti önérzet is akadályozni fogja. A berlini Collegium Dorotheenstrassei épülete eredetileg egyemeletes ház, melyre a magyar állam utólag még két emeletet húzott, porosz állami tulajdon volt. A magyar kultuskormány azzal a feltétellel vásárolta, hogy az kizárólag kollégiumi célt fog szolgálni. A Collegium épülete és szomszédjai tudniillik az egyetem kisajátítási területébe esnek, mely a berlini egyetem terjeszkedését van hivatva biztosítani. Éppen ezért a magyar és porosz kultuskormány között létrejött megegyezés eladás esetére az egyetem elővételi jogát biztosítja. Minthogy szakértői vélemény szerint a porosz állam ma éppúgy nem képes ingatlanokat vásárolni, mint akár a magyar, az értékesítés lehetősége jelenleg nem áll fenn. De nem volna rentábilis a Collegium Hungariaim bérbeadása sem, mert akkor elesnének mindazok az adókedvezmények, melyeket a porosz állam az épület megvételekor a kulturális célra való tekintettel biztosított. Legtöbb támadás a magyar kultuskormány legutóbbi vásárlását, a római kollégium céljait szolgáló Palazzo Falconieri-t érte. Kétségtelen, hogy éppen ehhez az épülethez bennünket semmiféle magyar tradíció nem fűz, értékesítése pedig jogi természetű, vagy egyéb akadályokba nem ütköznék. Első emeletét óriási méretű és nehezen bebútorozható reprezentációs helyiségek foglalják el, második és harmadik emeletén pedig a kollégiumi tagok szobái helyezkednek el. Ily beosztás mellett egy esetleges értékesítésnek nagy akadályai volnának. A felső emeletek lakások céljaira csak újabb nagy költséggel volnának átalakíthatók, ez esetben pedig az első emelet helyiségei kihasználatlanul maradnának. Itt ismét ugyanaz a helyzet, ami a többi kollégiumi épületnél: egy esetleges eladás aligha téríthetné vissza azokat az investíciós költségeket, melyeket a magyar állam a sajátos kollégiumi cél érdekében eszközölt. Hozzáértő vélemény szerint a Palazzo Falconieri egyedül egy pápai papi kollégium céljaira volna kedvezően értékesíthető, melyre mai berendezése is igen alkalmassá teszi. Kérdéses azonban, hogy az Egyházi Állam hajlandó-e ma ilyen befektetésre.

A külföldi Collegium Hungaricumok pillanatnyi értékesítését illető szkeptikus állásfoglalás azonban semmiesetre sem jelenti azt, mintha az ösztöndíjgyűjtő szolgáló költségvetési tételek racionális

reformok útján nem volnának csökkenthetők. Sőt éppen ellenkezőleg, véleményünk az, hogy azok igenis csökkentendők. Ez a leépítés azonban a jövőre nézve nem mehet végbe külső finansiális szempontok szerint, mert a költségvetési tételek nem absztrakt számvetés eredményei, hanem azok a szükségletekből, az intézményekből, tehát dologi tényezőkből alakulnak ki, csökkentésük tehát ismét csak tárgyi szempontok figyelembevételével történhetik.¹ A pillanatnyi szükség mai korszakán túl teljesen önkényes eljárás volna az ösztöndíjügy tételeit akár egészükben, akár egy általános államháztartási percentszám arányában lineárisan csökkenteni. Az első esetben a takarékoság rombolással volna egyértelmű, a másik esetben pedig kizámók annak lehetőségét, hogy az állam esetleg az általános percentszámon felüli összeget takarítson meg. E megfontolások alapján úgy véljük, hogy a helyesen értelmezett takarékoságnak az ösztöndíjügy esetében is összefüggést kell keresnie a rendszer mai szervezeti hibáinak kiküszöbölése és a költségvetési tételek csökkentése között.

Az előzőekben a magyar ösztöndíjügy támadható pontját abban a szervezeti tényben ismertük fel, hogy a Collegium Hungaricumok egyrészt határozott programmal rendelkező, viszonylag idősebb kutatókat és művészeket, másrészt pedig nyelvtanulásra és továbbképzésre utalt fiatal erőket egyesítenek kebelükben. A pénzügyi szempontok és a tárgyi tényezők összefüggését felismerve, alig lehet kétséges, hogy ennek az ellentétnek, melynek káros következményeit az előzőekben szemléltettük, kiküszöbölésével jelentős összegek takaríthatók meg. A még tanuló ösztöndíjasnak szükségleteit a kollégiumi szervezet nem elégíti ki, meg kell tehát kísérelni ezeknek az intézeti ösztöndíjaknak mobilizálását, azaz oly, ú. n. kézi ösztöndíjjá való átalakítását, mely az idegen nyelvek elsajátítását és az akadálytalan, igazi külföld-tanulmányt biztosítani tudja. Az Országos Ösztöndíjtanács évi jelentéseiben eszközölt számítások alapján a tanuló ösztöndíjasok számát 1928-ban, azaz a kollégiumi rendszer kiépülése után az összlétszám 45%-ra tehetjük. Ha már most ezeket a helyeket mobilizáltuk, akkor a kollégiumok dotációját a létszámredukcióval arányosan csökkenthetjük. Igaz ugyan, hogy a fűtési, világítási, ellátási költségek nem apadnak arányosan a taglétszám csökkenésével, de ez a különbözet a kézi ösztöndíjasok kiválásával felszabaduló egyéb tételek révén eliminálható lesz. Számításaink szerint, melyeket itt részleteikben nem közölhetünk, a bécsit kivéve, valamennyi Collegium Hungaricum többet költ egy ösztöndíjasára, mint amennyibe annak tisztas kézi ösztöndíja kerülne. Mint említettük, a kutató típusú ösztöndíjas és művész nem nyelvet tanulni megy

¹ Nap hírek szerint az ú. n. hatos bizottság legutóbb a külföldi ösztöndíjak dotációját 50 százalékkal leszállította, minek következtében a kollégiumokba kiküldendő ösztöndíjasok száma ugyanily arányban csökkent. A fenti cikkből látható, hogy ez az egyszerű lineáris csökkentés csak átmenetinek tartható, mivel az ösztöndíjügy szervezetét, ahol pedig az igazi megtakarítások szociális és kulturális károk nélkül eszközölhetők, nem érinti. A laikus is megérti, hogy állandóan a felére lecsökkentett ösztöndíjas létszám mellett az egész külföldi szervezet amúgy sem volna fenntartható.

külföldre. Azok az igen tetemes összegek tehát, melyeket a külföldi intézetek nyelvrákra fordítanak, nem ennek az ösztöndíjas típusnak érdekeit szolgálják, vagyis a tanuló típus kiválásával teljes egészében megtakaríthatók. További megtakarítások annak a körülménynek figyelembevételével érhetőek el, hogy amíg a tanuló ösztöndíjas célját a Collegium Hungaricumok keretében esetleg csak több évi kiküldetés útján érhetné el, addig ösztöndíjának mobilizálása esetén egyszeri kiküldetéssel kerül majd abba a helyzetbe, hogy az illető idegen nyelvet sokkal jobban és alaposabban elsajátítsa. Az ismételt kiküldetések tehát egyszeriben fölöslegessé válnak, mihelyt a tanuló típust nem intézeti, hanem kézi ösztöndíjjal bocsátjuk útjára. Ugyancsak az Ösztöndíjtanács évi jelentéseinek alapuló számítás mutatja, hogy a kollégiumi ösztöndíjasok tanuló típusának átlag ötven százaléka részesül ismételt, legalább is kétszeri kiküldetésben. Ez a percentszám nem terjed ki azokra az esetekre, midőn az állam egyeseket főiskolai tanulmányaik egész tartamára vagy annak tekintélyes részére valamelyik külföldi intézetben helyezett el. Ezt a szempontot tekintetbe véve, a tanuló, kézi ösztöndíjak száma nemcsak a kollégiumi centrumokban, de az angliai, franciaországi és svájci kiküldetések esetében is kerek ötven százalékkal csökkenthető. Az itt vázolt eljárás legfőbb eredménye az, hogy a kiküldöttek számának viszonylagos csökkentése nélkül vezet igen lényeges megtakarításokra, hiszen a kiadások anélkül csökkennek, hogy akár a kutatóhelyek, akár a kézi ösztöndíjasok relatív száma apadna. Gondolatmenetünk eredményeit az alábbiakban szemléltetni is akarjuk, mégpedig oly módon, hogy egyrészt az 1930—31. költségvetést, másrészt azt a másikat állítjuk párhuzamba, mely kifejtett szempontjaink alapján állana elő:

1930—31. ÉVI KÖLTSÉGVETÉS

A Bécsi Magyar Történeti Intézetnél	26.000
A bécsi Collegium Hungáriáimnál	81.000
A berlini Collegium Hungáriáimnál.....	100.000
A római Collegium Hungáriáimnál	118.000
Franciaországi ösztöndíjakra	38.000
Angolországi ösztöndíjakra	76.000
Svájci ösztöndíjakra	11.000
összesen	450.000 pengő

Ennek arányait figyelembe véve, költségvetésünk így alakulna:

Bécsi Magyar Történeti Intézet.....	26.000
Bécsi Collegium Hungáriáim.....	44.500
Bécsi (ausztriai) kézi ösztöndíjakra	18.225
Berlini Collegium Hungariaim	55.000
Berlini (németországi) kézi ösztöndíjakra	22.500
Római Collegium Hungariaim	62.900
Olaszországi kézi ösztöndíjakra.....	26.550
Franciaországi ösztöndíjakra	28.500
Angliai ösztöndíjakra	57.000
Svájci Ösztöndíjakra	8.000
összesen	349.175 pengő

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy a közölt költségvetési tervezet az 1930—31. évi arányokat tartotta szem előtt, mégpedig azzal a határozott megszorítással, hogy az ösztöndíjügy a költségvetésben felsorolt tételeken kívül semmiféle egyéb javadalmazásban nem részesül.

Az ösztöndíjügy e szükséges reformjainak végrehajtása esetére a mai épületek méretei a lecsökkenteti tagszámmal nem lesznek többé arányban. Itt ismét nem a tradicionális bécsi Gárdapalotára, hanem a berlini és római kollégiumi épületekre gondolunk. Kedvezőbb viszonyok között mai épületeik rentábilis értékesítése és a hozzájuk tapadó állások egy részének megszüntetése, továbbá új, kisebb méretekhez szabott egyszerű, de célszerűen berendezett ingatlanok szerzése fogják a magyar ösztöndíjpolitika további észszerű kiépítésének feladatait alkotni.

E tanulmány kereteiben nem térhetünk ki mindazon problémák részletező tárgyalására, melyeket tervezetünk önként felvet. Csak arra a lehetséges ellenvetésre iparkodunk megfelelni, mely szerint tervezetünk egyoldalúan az ösztöndíjasok egyik típusát, a tanulót sújtaná. Itt nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a körülményt, hogy bár a tervezet szerint csakugyan csökken a tanuló típus kézi ösztöndíjainak abszolút száma, megfelelő munkateljesítmény esetén ez az ösztöndíjas a jövőben könnyebben léphet át a kutató csoportba, mint ezt eddig tehetette. Az ösztöndíjakció megindulásakor ezeket az akkor még nem körvonalazott kutatóhelyeket jobbra oly egyének töltötték be, akik előzőleg nem estek, de nem is eshettek át a nyelvtanuló ösztöndíjas kiküldetés korszakán. Hogy csak egy példát említsünk, az 1927. évi ösztöndíjtörvény kifejezetten a Gyűjteményegyetem ösztöndíjazásban még nem részesült tisztviselőinek tartotta fenn az ösztöndíjak 5%-át. Ez az intézkedés rövidesen természetes úton fogja hatályát veszteni, hiszen az új tisztviselők alkalmazásának az ösztöndíjas kiküldetés volt az előfeltétele, a mai nemzedék tehát már nem fog újabb ösztöndíjadományozásra szorulni, helyét a fiatalabb nemzedéknek engedheti át.

Fejtegetéseink során a magyar ösztöndíjügy tíz évének eredményeiről, hiányairól, szervezete reformjának szükségességéről és ennek pénzügyi vonatkozásairól esett szó. Állásfoglalásunkban ez utóbbi kérdését illetőleg az a meggyőződés vezetett, hogy a takarékoság szükségszerű követelményei igenis összhangba hozhatók az állam etikai és kulturális hivatásával. Nem lehet vitás, hogy az államnak erkölcsi kötelessége polgárainak javával takarékosan sáfárkodni, de ennek módozatait illetőleg hitünk szerint csak saját céltudatának és lelkiismeretének, nem pedig napjaink kultúrpolitikai dilettantizmusának szavára hallgathat.

DEÉR JÓZSEF